

Heidegger og jøderne – De 'Sorte hæfter'
Donatella di Cesare
 Vandkunsten 2015, [2014].
 391 sider.

Heidegger and Theology
Judith Wolfe
 Bloomsbury, 2014.
 242 sider.

Anmeldt af **Bent Bjerring-Nielsen**

Martin Heidegger er indiskutabelt en af de sidste hundrede års mest indflydelsesrige og mest kontroversielle filosoffer. Hans indflydelse på moderne fænomenologi, hermeneutik, eksistensfilosofi og poststrukturalistisk tænkning, som man for eksempel finder den hos Jacques Derrida, har været kolossal. Samtidig er han yderst kontroversiel og omdiskuteret, hvad der primært skyldes to ting. Heidegger vil stille et spørgsmål, som han mener, filosofien fra Platon til ham selv stort set har overset, nemlig spørgsmålet om »væren«. Han vil tage et opgør med filosofiens »værensglemsel« og forsøge at udtrykke dét, ingen andre har sagt, hvad der kræver et helt nyt sprog. Det får den konse-

kvens, at store dele af hovedværket *Sein und Zeit* nærmer sig det uforståelige.

Det andet kontroversielle forhold ved Heidegger er hans forhold til nazismen og antisemitismen. Efter Hitlers magtovertagelse meldte han sig ind i nazistpartiet; hans tilslutning til nazismen er således en kendsgerning, men hvilken indflydelse det har på hans filosofi er omdiskuteret. Der er således blevet sat spørgsmålstegn ved, om Heideggers medlemskab af nazipartiet også betød, at han var antisemit. Hvad det angår, har Heidegger haft prominente forsvarere som den jødiske filosof Hannah Arendt, der havde studeret hos ham.

Der er kommet en række artikler og bøger gennem årene, der diskuterer dette

spørgsmål, men en af de bedste hidtil er Donatella di Cesares: *Heidegger og jøderne*, der udkom på italiensk i 2014 og i dansk oversættelse i 2015. Di Cesare underviser i filosofi på La Sapienza universitetet i Rom og var i en del år formand for det tyske Heidegggerselskab. I genskab af det sidste har di Cesare under arbejdet med bogen haft mulighed for at læse de såkaldte »Sorte hæfter«, som er Heideggers personlige filosofiske optegnelser fra 1930 og ca. 30 år frem. De er blevet løbende udgivet inden for de sidste par år, men di Cesare har haft mulighed for at læse dem alle. Det har givet hende et andet vurderingsgrundlag i forhold til Heidegger end tidligere udgivelser, hvad der er kommet en fin bog ud af.

Indledningsvis undersøger hun den historiske baggrund for den moderne tyske antisemitisme. Hun runder Luther, men fokuserer særligt på den tyske oplysningstids og romantiks filosoffer, der for manges vedkommende har en afstandtagen til jødedommen, der snarere er teologisk end biologisk begrundet: »Fra Herder til Fichte bliver jødedommen, denne underlige og fremmede religion, til en fremmed nations religion« (s.49), som hun sammenfatter holdningen.

Hun påviser derefter, hvordan Heideggers værensfilosofi i de »Sorte hæfter« på en særlig måde knyttes til det tyske folks historie. På temmelig bizar vis bliver det tyske folk til den positive pol i værenshistorien, mens jøderne kommer til at repræsentere den negative pol. I Heideggers univers bliver jøderne repræsentanter for alt det, Heidegger ikke kan lide: værensglemslen, verdensløsheden, den åndløse

modernitet med mere. Heideggers antisemitisme er således snarere metafysisk (til trods for hans afstandtagen til metafysikken) end racemæssig-biologisk betinget. Heideggers antisemitisme har også teologiske rødder. Den er baseret på en konsekvent erstatningsteologi, men udvikler sig ifølge di Cesare der fra til en form for markionitisk-gnostisk religiøsitet, hvor alt jødisk konsekvent afvises.

Di Cesare giver en overbevisende fremstilling af antisemitismen hos Heidegger, men den teologiske interesse-rede står tilbage med en temmelig uklar fornemmelse af kristendommens rolle i forfatterskabet. I forhold til det er der rigtig god hjælp at hente i Judith Wolfes *Heidegger and Theology*. Judith Wolfe har undervist i teologi på Oxford University og underviser nu på University of St. Andrews. Hun er endvidere redaktør på *The Oxford Journal of Inkling Studies*.

I *Heidegger and Theology* giver hun en grundig gennemgang af de teologiske forudsætninger for og implikationer af Heideggers teologi med et særligt fokus på eskatologien (i bred forstand). Hun følger udviklingen hos Heidegger fra hans tidlige ultra-montanistiske katolicisme over hans vending mod protestantismen, som på mange måder er sammenfaldende med hans begyndende interesse i fænomenologien og i den religiøse erfaring som sådan. En af de væsentlige pointer i bogen er, at teologien spiller en afgørende rolle for udviklingen i Heideggers filosofi, hvad der har været en tendens til at overse i mange kommentarer til hans værk.

I hovedværket *Sein und Zeit* er filosofien blevet udskilt fra teologien. Wolfe

argumenterer imidlertid for, at det giver mening stadig at have eskatologien som udgangspunkt for analysen af værket: »At it simplest, Heidegger's account of human existence in *Being and Time* is 'eschatological' because it envisions the possibility of authentic existence as dependent on a certain (existential) relation to one's future« (s.85). Det er imidlertid en »eskatologi uden eschaton«, som hun udtrykker det, hvad der er kendetegnende for den sidste og mest kendte del af forfatterskabet.

Di Cesare og Judith Wolfe er enige om, at Heideggers antisemitisme ikke er racemæssig-biologisk orienteret, men Wolfe er betydeligt mildere i vurderingen af Heidegger end di Cesare. Hun ser involveringen i nazismen som mere praktisk end ideologisk begrundet og understreger endvidere, at Heideggers vurdering af kristendommen i den periode, hvor han var medlem af nazipartiet, er uforenelig med nazismen. Endelig hævder hun, at: »[...] though Heidegger temporarily thought to be finding in Nazism a spiritual

ally – a movement bold enough to realize the intellectual ambition he was projecting – he was soon disappointed by the crass, militant apocalypticism into which the eschatological tradition of Fichte, Hegel and Hölderlin was here being shaped, and dissociated himself from the party programme in favour of an apophatic eschatology[...]. (s.101). Forskellene i vurderingen er formodentlig betinget af, at di Cesares vurdering særligt er baseret på »De sorte hæfter«, mens Wolfe i højere grad tager udgangspunkt i de kendte hovedværker.

Heidegger and Theology er en fremragende teologisk-filosofisk læsning af Heidegger, som også præsenterer forfatterskabets teologiske virkningshistorie; samtidig er bogen betydeligt mere klar og letforståelig end hovedparten af værkerne om forfatterskabet; den kan derfor også bruges som en almen introduktion til Heideggers tænkning, selv om det er de teologiske implikationer, der er i centrum.